

Norbert Mendecki

Czy Pwt 30,3-4 pochodzi z czasów po niewoli babilońskiej?

Collectanea Theologica 55/3, 33-38

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. NORBERT MENDECKI, WIEDEN

CZY Pwt 30, 3—4 POCHODZI Z CZASÓW PO NIEWOLI BABILOŃSKIEJ?

Rozdziały 29—30 Księgi Powtórzonego Prawa składają się z trzech głównych jednostek tematycznych: 29,1—20; 30,11—14; 30,15—20, należących do tradycji deuteronomickiej¹. Do tego dołączono późniejsze teksty deuteronomickie 29,21—27; 30,1—10. Perykopa 30,1—10 jest przepowiednią, prorocką², koncentrycznie zbudowaną³. Tematem głównym tej perykopy, odróżniającej się wyraźnie od poprzedzających złożeczeń, jest nawrócenie Izraela do Jahwe⁴. To nawrócenie (centralny temat teologii deuteronomickiej) jest warunkiem koniecznym dla nowego działania Bożego (w. 2), wyrażającego się w zebraniu rozproszonego narodu (w. 3). To przemawia za powstaniem perykopy w kręgu Deuteronomisty⁵. Zebranie rozproszonych w w. 3 i w w. 4 wbudowano organicznie do tematu „nawrócenie Izraela do Jahwe”⁶. W. 5 przynosi pokrewny temat — wprowadzenie do ojczyzny.

W niniejszym artykule chodzić będzie o analizę (*motivgeschichtliche Untersuchung*) wierszy 3 i 4. Tekst Pwt 30,3—4 brzmi:

- 3 Jahwe, twój Bóg odmieni twój los
i zlituje się nad tobą.
Zgromadzi cię na nowo spośród wszystkich narodów,
gdzie cię Jahwe, twój Bóg rozproszył.
- 4 Choćby twoi wygnańcy byli na krańcu nieba,
zgromadzi cię stamtąd Jahwe, twój Bóg,
i stamtąd cię sprowadzi.

¹ Według G. Braulika, *Das Testament des Mose. Das Buch Deuteronomium*, Stuttgart 1976, 72; por. też H. D. Preuss, *Deuteronomium*, Darmstadt 1982, 159.

² Por. G. Rad, *Das fünfte Buch Mose. Deuteronomium*, Göttingen² 1968, 131.

³ N. Lohfink, *Der Bundesschluß im Land Moab*, BZNF 6 (1962) 41, przypis 40.

⁴ Por. w. 1.2.3.8.9.10.

⁵ H. Wolff, *Das Kerygma des deuteronomistischen Geschichtswerkes*, ZAW 73 (1961) 181—183.

⁶ Podobne brzmienie czasowników *szaba* („prowadzić do niewoli”) i *szub* („wrócić z powrotem”) wykorzystano w celach retorycznych. A. Gampfer, *Die heilsgeschichtliche Bedeutung des salomonischen Tempelweihgebets*, ZKT 85 (1963) 60.

W 3. rozpoczyna formuła *szub 'et szebut* (odmienić los). Owa formuła z czasownikiem *szub* Qal występuje 18 razy w Starym Testamencie. Oprócz Pwt 30,3 znajduje się w Jr 29,14; 30,3.18; 31,23; 48,47; Ez 16,53; 29,14; Oz 6,11; Am 9,14; Sf 2,7; 3,20; Ps 14,7; 53,7; 85,2; 126,1.4; Jb 42,10. Jr 29,10—14 jest przepowiednią prorocką, której autentyczność jest podważana⁷. Perykopa 30,1—4 pochodzi z deuteronomickiej tradycji (szkoły)⁸. Teksty Jr 30,18—20 i Jr 31,23 powstały w okresie niewoli babilońskiej⁹. Jr 48,47 nosi ślady pracy redaktorskiej, gdyż obietnica zbawcza dotycząca Moabu (Jr 48,47) wychodzi poza ramy kontekstu (poprzedni w. 46 jest groźbą, skierowaną przeciwko Moabowi)¹⁰. Oz 6,11 jest głosem judejską z językiem okresu niewoli¹¹. Podobnie Am 9,14 pochodzi z okresu wygnania¹². Sf 2,7ac¹³; 3,20¹⁴ dołączono do tekstu głównego w okresie po niewoli babilońskiej. Zarówno psalmy 14,7; 53,7; 85,2; 126,1.4¹⁵, jak i Jb 42,10 zawierają formuły typowe dla okresu po niewoli¹⁶. Ez 16,53 i Ez 29,14 przypisuje się poezechielowskiej tradycji (szkole), która pracowała w duchu Wielkiego Proroka, kontynuując jego dzieło¹⁷. Tradycji tej zawdzięczamy powstanie formuły „odmienić los”, prawdopodobnie w oparciu o ezechielowski obraz rozproszonych owiec, które Jahwe na powrót gromadzi (Ez 34,4.16).

Odmiana losu w dziejach Izraela oznacza koniec gniewu Jahwe, czyli jego wielkie zlitowanie się nad narodem. Owo zlitowanie Boże wyraża czasownik *rhm* Pi, występujący często w okresie niewoli babilońskiej¹⁸, szczególnie u Deuteroizajasza¹⁹, a także w Księdze Jeremiasza²⁰. Deuteroizajasz obdarza nawet Boga tytułem *merahem* (rzeczownik utworzony od czasownika „litować się” = ten, który

⁷ Por. S. Böhmer, *Heimkehr und neuer Bund. Studien zu Jeremia 30—31*, Göttingen 1976, 120, przypis 57; por. też W. Thiel, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26—45. Mit einer Gesamtbeurteilung der deuteronomistischen Redaktion des Buches Jeremia*, Neukirchen 1981, 14—16

⁸ W. Thiel, *dz. cyt.*, 20—21; por. też S. Böhmer, *dz. cyt.*, 47—49.

⁹ S. Böhmer, *dz. cyt.*, 65 i 72.

¹⁰ W. 47a dołączono w późniejszym okresie ze względów historycznych, W. Rudolph, *Jeremia* Tübingen⁸ 1968, 283—284.

¹¹ H. Wolff, *Dodekapropheten 1: Hosea*, Neukirchen⁸ 1976, 157.

¹² Por. A. Weiser, *Das Buch der zwölf Kleinen Propheten I: Die Propheten Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Micha*, Göttingen⁶ 1974, 203.

¹³ Według W. Rudolph, *Micha, Nahum, Habakuk, Zephanja*, Gütersloh 1975, 280.

¹⁴ Por. W. Rudolph, *Micha, Nahum, Habakuk, Zephanja, dz. cyt.*, 293

¹⁵ H. J. Kraus, *Psalmen*, Neukirchen⁵ 1978, 247, 556, 755, 1033.

¹⁶ G. Fohrer, *Das Buch Hiob*, Gütersloh 1963, 42.

¹⁷ W. Zimmerli, *Ezechiel*, Neukirchen 1969, 371, 715.

¹⁸ Por. Jr 12,15; 30,18; 33,26; 42,12; Zach 10,6 i inne.

¹⁹ Por. Iz 49,10.13.15; 54,8.10 i inne.

²⁰ Niektóre teksty w Księdze Jeremiasza z czasownikiem *rhm* Pi są nieautentyczne, jak na przykład Jr 12,15; 30,18; 31,20; 33,26 i inne, por. S. Böhmer, *dz. cyt.*, 42, 64, 44—45.

lituje się) w tekstach Iz 49,10 i 54,10²¹. Czasownik *rhm* Pi występuje w naszym tekście wspólnie z formułą „odmienić los”. Podobne zestawienie mamy w całym Starym Testamencie, oprócz naszego tekstu, jedynie w Jr 30,18²²; 33,26²³ i Ez 39,25, przy czym odmiana losu wyrażona jak zawsze na pierwszym miejscu przed Bożym zlitowaniem. Wymienione teksty z Księgi Jeremiasza (Jr 30,18; 33,26) stanowią interpolacje (późniejsze uzupełnienia, dodatki do tekstu głównego). Ez 39,23—29 jest podsumowaniem całego ezechielskiego orędzia. Przypisać je należy pracy redaktorskiej²⁴. W powyższym kontekście trudno rozstrzygnąć, kto jest twórcą paralelizmu „odmienić los — zlitować się”.

Zebranie „z narodów” i „z krajów” należy do języka Ezechiela i jego tradycji (szkoły)²⁵. Obydwa wyrażenia występują w Księdze Ezechiela najczęściej paralelnie²⁶. Tam gdzie brakuje paralelizmu (por. Ez 28,25; 29,13) mamy tylko wyrażenie „z narodów” (w liczbie mnogiej), podobnie jak w naszym tekście. Ponadto na uwagę zasługuje używanie przez Ezechiela²⁷ sufiksokoniugacji czasownika *qbs* Pi, podobnie jak w Pwt 30,3²⁸. Owe spostrzeżenia przekonywują nas, że zdanie „(Jahwe, twój Bóg) zgromadzi cię na nowo spośród wszystkich narodów” pod względem języka i treści pokrewne jest Księdze Ezechiela.

Ostatnie wyrażenie w w. 3 nawiązuje do tematu rozproszenia, które Jahwe sam dopuścił. Motyw rozproszenia w zdaniu względnym znajduje się w Jr 23,3; 29,14; 32,37; Ez 11,17; 20,34.41; 28,25; 34,12. Powyższe trzy teksty z Księgi Jeremiasza należą do późniejszej warstwy Księgi i tym samym nie pochodzą od Jeremiasza²⁹. W tekstach tych, jak i w Ez 11,17; 20,34.41; 28,25; 34,12 rozproszenie należy do przeszłości³⁰. W podobny sposób mówi Jr 30,11 i Neh 1,8 o rozproszeniu z czasownikiem *pus* Hi, z tym, że czasownik ten w Neh 1,8 nie występuje w zdaniu względnym. Jr 30,11 pochodzi

²¹ Por. Ps 116,5.

²² Odnośnie powstania tekstu w okresie niewoli babilońskiej por. S. Böhm er, *dz. cyt.*, 65.

²³ Przeciwno jeremiaszowemu autorstwu opowiada się A. Weiser, *Das Buch Jeremia*, Göttingen^o 1969, 306.

²⁴ W. Zimmerli, *dz. cyt.*, 968—971.

²⁵ Por. Ez 20,34.41; 34,13 i inne.

²⁶ Por. Ez 11,17; 20,34.41; 34,13 i inne.

²⁷ Prefiksokoniugacja czasownika *qbs* Pi występuje tylko u Ez 29,13. Tekst ten przypisać należy poezechielskiej tradycji, W. Zimmerli, *dz. cyt.*, 715.

²⁸ Por. prefiksokoniugację czasownika *qbs* Pi u Deuteroizajasza i Tritoizajasza w Iz 43,5; 54,7; 56,8.

²⁹ Por. W. Thiel, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 1—25*, Neukirchen 1973, 246—247; tenże, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26—45*, *dz. cyt.*, 15—16, 35; S. Böhm er, *dz. cyt.*, 33—37, 43.

³⁰ Por. też Pwt 4,27; 28,64; Jr 9,15; 13,24; 18,17 i inne.

z okresu niewoli i stanowi echo przepowiadania deuteriozajaszowego³¹. Neh 1,8 cytuje nasz tekst³².

Uwzględniając powyższą analizę trzeba przyjąć, że „rozproszenie” w Pwt 30,3 należy do przeszłości, a tym samym zakłada sytuację, w jakiej znaleźli się Żydzi po r. 587. „Rozproszenie” w zdaniu względnym zdradza język Ezechiela i jego tradycji (szkoły) w tekstach z qbs Pi³³.

W. 4 nawiązuje do poprzedniego wiersza „choćby twoi wygnancy byli na krańcu nieba”. Według Iz 11,12; 56,8; Neh 1,9; Ps 147,2 Jahwe zbiera wygnańców (*niddah*). Iz 11,12 pochodzi z okresu po niewoli babilońskiej, najprawdopodobniej z końca 5 w. przed n. Chr., gdyż w tym czasie spór pomiędzy Izraelem a Samarią osiągnął punkt szczytowy³⁴. Neh 1,9 datuje się na czasy po r. 445 przed n. Chr., gdyż w tym roku Nehemiasz rozpoczął działalność w Jerozolimie³⁵. Ps 147 zakłada budowę murów Jerozolimy przez Nehemiasza w r. 445³⁶, a więc pochodzi z tego okresu albo jeszcze z późniejszych czasów³⁷. Z powyższego wynika, że Tritoizasz (Iz 56,8) po raz pierwszy użył słówka *niddah* w wyżej wymienionym znaczeniu. Jego działalność przypada prawdopodobnie na lata 537—531 przed n. Chr.³⁸, powstanie zaś Iz 56—66 datuje się na wczesny okres po niewoli babilońskiej³⁹. Nie wyklucza się możliwości, że Tritoizasz posłużył się, w użyciu słówka „wygnańcy” ezechielowskim obrazem rozproszonych owiec (Ez 34).

Gromadzenie rozproszonych ma charakter powszechny — dokonuje się nawet w najdalszego krańca nieba. Księga Powtórzonego Prawa używa wprowadznie wyrażenia: „kraniec nieba” i „kraniec ziemi”⁴⁰, ale tylko w naszym tekście chodzi o zebranie rozproszonych z krańca nieba. Zebranie „z krańca ziemi” należy do orędzia deuteriozajaszowego⁴¹. Chwała Jahwe ma dotrzeć aż na kraniec ziemi (Iz 42,10). W Iz 43,6—7 Jahwe zbiera rozproszonych „z krańca zie-

³¹ S. Böhmer, *dz. cyt.*, 61.

³² Por. U. Kellermann, *Nehemia. Quellen, Überlieferung und Gēschichte*, Berlin 1967, 8—11, szczeg. 9, przypis 18.

³³ Motyw rozproszenia w zdaniu względnym nie występuje w żadnym tekście u Deuteriozajasza.

³⁴ Por. w. 13 zakładający ową sytuację, H. Wildberger, *Jesaja*, 1. *Jesaja 1—12*, Neukirchen 1972, 466—467.

³⁵ U. Kellermann, *dz. cyt.*, 152—153.

³⁶ H. J. Kraus, *dz. cyt.*, 1136.

³⁷ U. Kellermann, *dz. cyt.*, 152—153.

³⁸ C. Westermann, *Das Buch Jesaja. Kapitel 40—66*, Göttingen 1970, 237.

³⁹ Według C. Westermanna, *dz. cyt.*, 237 późniejsze warstwy Księgi (rozdziały 56—66) zostały spisane w krótkim czasie po zakończeniu działalności Tritoizajasza.

⁴⁰ Por. Pwt 4,32; 13,8; 28,49.64.

⁴¹ To wyrażenie nie występuje u Ezechiela.

mi”⁴². Oprócz Pwt 30,3; Neh 1,9⁴³ i Iz 43,6—7⁴⁴ nie mamy w Starym Testamencie żadnego innego tekstu mówiącego o zebraniu rozproszonych przez Jahwe „z krańca ziemi”, względnie „z krańca nieba”⁴⁵.

Ostatnie wyrażenie w w. 4 brzmi „i stamtąd cię sprowadzi”. Czasownik *lqh* Q odpowiada poprzedniemu paralelnemu wyrażeniu „zgrupował cię stamtąd Jahwe, twój Bóg”. Bez paralelizmu występuje to wyrażenie także w Jer 3,14, które nie pochodzi od Proroka Jeremiasza⁴⁶. Pwt 4,20 używa *lqh* Q jako paralele, do *js’* Hi. Wiersz ten mówi jednak o wyjściu z Egiptu (pierwszy Exodus), chociaż w kontekście owo wyjście rozumie się jako wzór dla drugiego Exodusu, z niewoli babilońskiej⁴⁷. Na uwagę zasługuje fakt, że tylko w Ez 36,24; 37,21⁴⁸ *lqh* Q stanowi paralelę do *qbs* Pi⁴⁹. Dlatego też należy stwierdzić pewną zależność słowną od Księgi Ezechiela.

Podsumowując całą analizę tekstu Pwt 30,3—4 należy stwierdzić, że w. 3 pokrewny jest Księdze Ezechiela. Szczególną zależność wykazuje w. 3 od Ez 39,23—29. W tekście tym znajduje się wyrażenie „odmienić los” połączone z czasownikiem *rhm* Q, w następującej kolejności: najpierw „odmienić los”, a następnie czasownik *rhm* Q. Te same wyrażenia i w tej samej kolejności mamy w naszym tekście Pwt 30,3. Oprócz tego formuła „odmienić los” z *szub* Q występuje jeszcze w Ez 16,53; 29,14. Sufiksokoniugacji czasownika *qbs* Pi, którą mamy w w. 3, używa Prorok Ezechiel i jego szkoła. Także motyw rozproszenia w zdaniu względnym („gdzie cię Jahwe, twój Bóg rozproszył” w w. 3) pokrewny jest słownictwu Księgi Ezechiela. Do tego dorzucić należy wyrażenie „z narodów” (w. 3), typowe dla Proroka Ezechiela i jego tradycji.

Natomiast w. 4 spokrewniony jest głównie ze słownictwem Deuteroizajasza i Tritoizajasza. U Iz 43,6—7 zbiera Jahwe rozproszonych „z krańca ziemi”, w 30,3 „z krańca nieba”. W tekstach traktujących o zebraniu rozproszonego narodu u Deuteroizajasza i Tritoizajasza dominuje prefiksokoniugacja czasownika *qbs* Pi. Forma ta znajduje się w w. 4. Formuła „wygnać” (rozproszeni) w w. 4 na-

⁴² Por. Iz 42,10; 48,20; 49,6 i inne.

⁴³ Neh 1,9 cytuje Pwt 30,3, U. Kellermann, *dz. cyt.*, 9, przypis 18.

⁴⁴ Iz 49,12 wymienia trzy strony świata, z których dokona się zebranie, bez użycia wyrażen: „kraniec nieba”, czy „kraniec ziemi”.

⁴⁵ Jeremiasz posługuje się tym wyrażeniem w 10,13 i w 51,16 („i z krańca ziemi wznwyż wiedzy /Jahwe/ obłoki”) i w 12,12; 25,31.33 (sąd nad narodem sięga aż na kraniec ziemi).

⁴⁶ Por. A. Weiser, *dz. cyt.*, 29; S. Böhmer, *dz. cyt.*, 37.

⁴⁷ Por. G. Braulik, *Die Mittel deuteronomischer Rhetorik erhoben aus Deuteronomium 4,1—40*, Rom 1978, 50—60.

⁴⁸ Prawdopodobnie obydwa teksty nie pochodzą od Proroka, raczej przypisać je należy poezechielowskiej tradycji, W. Zimmerli, *dz. cyt.*, 874, 912.

⁴⁹ Ów paralelizm nie występuje u Deuteroizajasza, jak i czasownik *lqh* Q w opisie drugiego wyjścia

wiązuje najprawdopodobniej do słownictwa tritoizajaszowego (Iz 56,8). Jedyne czasownik *lqh* Q spokrewniony jest z Księgą Ezechiela, ponieważ czasownik ten występuje u Ez 36,24; 37,21 w paralelizmie do *qbs* Pi, podobnie jak w Pwt 30,4.

W tekście Pwt 30,3—4 znajdujemy słownictwo Ezechiela, Deuteroizajasza i Tritoizajasza. Powstaje więc pytanie, czy owi prorocy okresu niewoli oparli się na tym jedynym tekście z Księgi Powtórzonego Prawa, traktującym o zebraniu rozproszonego narodu, uzupełniając go i umieszczając na planie pierwszym we własnym przeopowiadaniu⁵⁰, albo autor Pwt 30,3—4 przejął słownictwo wymienionych proroków okresu wygnania? Wszystkie inne miejsca w Starym Testamencie traktujące o zebraniu rozproszonego narodu z *qbs* Pi i *'sp* Q nawiązują do słownictwa Ezechiela i Deuteroizajasza⁵¹. Pełną odpowiedź rozstrzygającą powyższy problem otrzymamy dopiero wtedy, kiedy kolejne motywy w Pwt 30,1—10 zostaną przeanalizowane.

DTN 30,3—4 NACHEXILISCH?

In Dtn 30,3—4 ist die Sprache Ezechiels, Deutero- und Tritojesaja zu finden. V. 3 weist eine Nähe zum Buch Ezechiel auf. Besonders nahe verwandt ist Ez 39,23—29. Dieser Text verbindet „das Schicksal wenden“ so mit *rh*m Q, daß die Schicksalswende dem Erbarmen vorausgeht (Ez 39,25). Dieselben Wendungen und eine ähnliche Reihenfolge treten in Dtn 30,3 auf. Außerdem findet sich der in Dtn 30,3 vorkommende Ausdruck „das Schicksal wenden“ mit *schub* Q noch in Ez 16,53; 29,14. Die Suffixkonjugation von *qbs* Pi, so wie sie in V. 3 vorliegt, geht auf Ezechiel zurück. Auch das Motiv der Zerstreung in Form eines Relativsatzes („unter die dich Jahwe, dein Gott, zerstreut hat“ V. 3) steht der Sprache Ezechiels und seiner Schule nahe. Die Sammlung „aus den Völkern“ (V. 3) kommt einige Male im Buch Ezechiel vor.

V. 4 steht dagegen der Sprache Deutero- und Tritojesaja nahe. In Jes 43,6—7 sammelt Jahwe die Zerstreuten „vom Ende der Erde“, in Dtn 30,4 „vom Ende des Himmels“. In den „Sammlungsstellen“ bei Deuterojesaja und Tritojesaja wird die Präfixkonjugation verwendet. Diese Form kommt in Dtn 30,4 vor. Der Ausdruck „die Versprengten“ (V. 4) ist wahrscheinlich auf Tritojesaja (Jes 56,8) zurückzuführen. Nur das Verb *lqh* Q ist mit dem Buch Ezechiel verwandt, da dieses Verb in Ez 36,24; 37,21 parallel zum Verb *qbs* Pi (wie an unserer Stelle 30,4) steht.

Dtn 30,3—4 steht der Sprache Ezechiels, Deutero- und Tritojesaja nahe. Haben die großen Exilspropheten diese deuteronomische Stelle übernommen, ergänzt und zur Mitte ihrer Botschaft gemacht? Alle anderen Belege im Alten Testament, die von der Sammlung der Zerstreuten handeln (mit *qbs* Pi und *'sp* Q), gehen vorwiegend auf die Sprache Ezechiels und Deuterojesajas zurück. Deshalb kann man wohl annehmen, daß auch diese deuteronomische Stelle auf Ezechiel, Deutero- und Tritojesaja zurückgeht. Die volle Antwort kann aber erst fallen, wenn alle andere Motive in Dtn 30,1—10 untersucht werden.

⁵⁰ Powszechnie uważa się, że Pwt 30,1—10 pochodzi z późnego okresu niewoli babilońskiej, por. H. D. Preuss, *dz. cyt.*, 159—161.

⁵¹ Por. N. Mendekki, *Die Sammlung des zerstreuten Volkes* (rozpr. dokt.), Wien 1980, 22—23, 34—35, 42—43, 47, 60—61, 69—70 i inne.